

УДК 343.415(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v98.2023.3>*Д. О. Колодін*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ В НАУКОВІЙ ДОКТРИНІ ОСТАННЬОГО ДЕСЯТИЛІТТЯ

Постановка проблеми. Кожна особа наділена в державі сукупністю юридичних прав, обов'язків, свобод та інтересів, які закріплені належним чином на законодавчому рівні, що разом становлять правовий статус такого індивіда. Держава зобов'язується гарантувати та забезпечувати такі права, свободи та інтереси людини і громадянина, шляхом наявності системи правових норм різних галузей права та механізму їх реалізації, що виступає своєрідним гарантом реальної можливості існування та здійснення правового статусу особи у системі суспільних відносин. Питання забезпечення конституційних прав людини та громадянина, в тому числі і виборчих прав, досліджувалися в різні часи як зарубіжними, так і вітчизняними вченими.

Формулювання завдання дослідження. Метою даної статті є аналіз стану наукових досліджень питань кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти виборчої системи в Україні протягом останнього десятиліття.

Виклад основного матеріалу. Так, у 2013 році науковому колу було представлено роботу дисертаційного рівня, присвяченої проблематиці кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку), автор Т.С. Батраченко [1], у якій предметно аналізується зарубіжний досвід в частині кримінальної заборони даного діяння, розкриваються аспекти соціальної обумовленості криміналізації порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку), досліджується кримінально-правова характеристика складу та проводиться відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень та адміністративних деліктів.

Цього ж року також було захищено дисертацію на здобуття ступеню кандидата юридичних наук на тему «Кримінальна відповідальність за фальсифікацію підсумків голосування на виборах та референдумі» [2], що передувало наступній монографії [3]. Зазначені праці містять результати дослідження особливостей кримінальної відповідальності за фальсифікацію підсумків голосування на виборах та референдуму. Так, пропонується визначення поняття «підсумки голосування», аргументується необхідність застосування поняття «підроблення» замість поняття «фальсифікація» у положеннях ст. 158 КК України, висловлюється пропозиція удосконалити підстави кримінальної відповідальності за фальсифікацію підсумків голосування шляхом викладення положень частин четвертої-восьмої ст. 158 КК України в окремій статті КК України, а так само пояснюється потреба запровадження нового виду покарання у вигляді позбавлення права обирати та бути обраним.

У 2015 році науковому колу було оголошено дисертацію А.О. Ясь на тему «Кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого права або

права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (стаття 157 кримінального кодексу України)» [4]. Так, автором обґрунтовується доцільність у відповідній статті КК України замість перерахування конкретних суб'єктів, що підлягають кримінально-правовій охороні, зробити вказівку на «суб'єктів виборчого процесу та процесу референдуму», доводиться недоцільність вилучення такого виду примушування як підкуп зі ст. 157 КК України без зазначення словосполучення «або іншим способом», пропонується до кола потерпілих віднести близьких осіб перелічених у статті осіб, оскільки, ставлячи під загрозу життя та здоров'я близьких осіб, можна домагатися будь-яких дій від виборця, кандидата чи іншого суб'єкта виборчого процесу та висловлюється ряд інших цікавих та предметних пропозицій.

Аналіз проблем захисту виборчих прав громадян у контексті побудови громадянського суспільства здійснив Т.М. Заворотченко, у дослідженні якого приділено увагу усуненню перешкод у реалізації виборчого права (активного та пасивного). Зокрема, вчений наголошує на тому, що «притягнення до кримінальної відповідальності членів виборчих комісій на практиці не є достатньо ефективним засобом боротьби з порушеннями в ході виборчих кампаній, а причини низького застосування кримінально-правових санкцій за фальсифікацію виборчих документів та підсумків голосування пояснюються наступними причинами: складність встановлення та доказування даних обставин, особливо ознак, стосовно фальсифікації підсумків голосування; складність встановлення персональної вини члена виборчої комісії; політичними факторами у вигляді зв'язку посадових осіб, відповідальних за притягнення підозрюваних членів виборчих комісій з посадовими особами, які ініціюють «політичне замовлення» на певну кількість голосів виборців на користь конкретного кандидата, внаслідок чого виявлення фактів вчинення злочинів певними членами виборчих комісій не входить у «сферу інтересів» вказаних посадових осіб. При цьому зазначені причини можуть бути усунені завдяки посиленню громадського контролю» [5, с. 55].

Детально кримінальне правопорушення, передбачене ст. 157 КК України розглянув В.В. Кострицький, який виявив, що, «незважаючи на неодноразове їх корегування законодавцем, вони досі потребують удосконалення шляхом унесення як техніко-юридичних правок, так і змістових змін». Також науковець стверджує, що «враховуючи бланкетний характер ст. 157 КК України, відповідного коригування потребують і норми законодавства про вибори та референдум, необхідним є також прийняття закону про місцеві референдуми» [6, с. 86].

У 2017 році вийшов друком навчальний посібник «Кримінально-правова кваліфікація посягань на виборчі та референдні прав» за авторством В.І. Антипова [7]. Навчальний посібник надає загальні правила та розкриває окремі особливості кваліфікації кримінальних правопорушень проти виборчих та референдних прав громадянина як невід'ємних конституційних прав особи.

Стан законодавчих змін щодо кримінальної відповідальності розглянули Н.М. Парасюк та В.М. Парасюк, які виділили окремі тенденції розвитку кримінального законодавства щодо відповідальності за вчинення виборчих та референдних кримінальних правопорушень, про що досить детально ведуть мову у своїй науковій праці [8, с. 194].

Особливості та окремі проблемні питання виборчої системи України розглянула Н. Гербут. Цікавою є позиція авторки, що «для того, щоб демократичні процеси в країні мали місце, необхідна активна діяльність громадянського суспільства. У взаємодії «державо-суспільство», у держави наявна незрівнянно більша кількість засобів впливу на суспільство, ніж у суспільства на державу». Вчена наголошує на тому, що «Україні потрібні нові механізми впливу громадянського суспільства на прийняття і реалізацію правових норм» [9, с. 54].

2020 році було виконано дисертаційне дослідження на тему «Кримінально-правова охорона виборчих прав громадян України» (А.В. Бурдій) [10], у якому досліджуються питання відповідальності за кримінальні правопорушення проти виборчих прав у зарубіжному законодавстві, кримінально-правова характеристика даної категорії кримінальних правопорушень та висловлюються пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства. Особливо примітним є пропозиція авторки виокремлювати поняття «кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян» та «кримінальні правопорушення, пов'язані з реалізацією виборчих прав громадян».

Загальну характеристику кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина провели І.О. Зінченко та Є.В. Шевченко. Особливо цікавими є висновки зазначених дослідників щодо того, «що політичні права і свободи визначають як можливості людини, які вона має в державному і суспільно-політичному житті і які забезпечують політичне самовизначення і безпосередній вплив на діяльність держави і тому є обов'язковою умовою функціонування всіх інших видів прав, тому що саме вони складають органічну основу системи демократії і виступають як цінності, якими влада має обмежувати себе і на які має орієнтуватися. Переважна більшість із вказаних діянь посягає на суспільні відносини, що забезпечують право громадян обирати і бути обраними до органів державної влади та місцевого самоврядування (виборчі відносини) або брати участь в референдумах (референдні відносини). Ці кримінальні правопорушення характеризуються підвищеною суспільною небезпечністю, передбачають покарання у виді позбавлення волі, отже за ступенем тяжкості всі є кримінальними правопорушеннями, суспільна небезпечність яких виявляється у тому, що вони порушують право громадян на вільне волевиявлення у сфері управління державними справами, гарантоване Конституцією України» [11, с. 367].

Слід також відмітити дисертаційну роботу О.В. Ярмоленко на тему «Інформаційне забезпечення виборів: українська практика та європейський досвід» [12], яка містить ряд концептуальних положень і понять, практичних рекомендацій на основі європейського досвіду, спрямованих на удосконалення конституційно-правового регулювання інформаційного забезпечення в Україні, що у своїй сукупності буде мати превентивний характер по відношенню до кримінально-правової охорони виборчої системи України.

О.І. Васильєва та Д.М. Дейдей розглянули шляхи захисту виборчих прав громадян у період місцевих виборів. Зокрема авторами проаналізовано шляхи захисту виборчих прав та зроблено висновки про те, що велика кількість правопорушень у сфері виборчого процесу існує тому, що суб'єкти виборчого процесу сумніваються

у невідворотності покарання за вчинення кримінально карних діянь. Науковці звернули увагу на причинно-наслідковий зв'язок між прийняттям Виборчого кодексу України [13] та змінами до КК України. На їх думку, саме в такому взаємозв'язку було внесено зміни до статті 157 КК України. Автори вважають за необхідне оприлюднювати інформацію про результати розслідувань та винесення судових рішень, які пов'язані із порушенням виборчого законодавства, а також при активній громадянській позиції населення. Також уникнути правопорушень у сфері виборів може допомогти єдина система професійних виборчих комісій, частина керівників або членів яких працюватимуть на постійній основі та за своїм статусом, повноваженнями, правами та обов'язками прирівнюватимуться до публічних службовців, що дозволить вирішити питання деполітизації та підвищення компетентності членів виборчих комісій [14, с. 69].

Питання юридичної відповідальності за порушення виборчого законодавства розглянули Р. Голобутовський та А. Сидоренко, які наголосили, що «юридична відповідальність, встановлена законом за порушення виборчого законодавства, є важливою гарантією реального здійснення народного волевиявлення та виступає як одна з правових гарантій вільних і демократичних виборів. Щодо кримінальної відповідальності, автори зауважили, що до КК України [15], нарівні з основним виборчим законодавством, неодноразово вносились зміни щодо криміналізації та декриміналізації злочинних діянь та порушення виборчого законодавства характеризуються специфічним об'єктом посягання. Кримінальна відповідальність за порушення виборчого законодавства настає за вчинення злочинів, передбачених Розділом V Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина Кримінального кодексу України» [15]. Основним аргументом на користь вищезазначеного є те, що вдосконалення законодавства відповідає швидкій адаптації суб'єктів злочинної діяльності та винайденню ними нових методів вчинення правопорушень, у тому числі у сфері досліджуваних відносин [16, с. 109].

Висновки. Таким чином, кримінально-правова охорона виборчої системи в Україні має фундаментальне значення для гармонійного розвитку демократичної, правової та соціальної держави та формування системи виборчих органів на засадах прозорості, об'єктивності та рівності. На рівні законодавства визначено шляхи захисту виборчих прав громадян, але збереження чималої кількості правопорушень під час виборчого процесу зумовлене невірою суб'єктів виборчого процесу у невідворотність покарання за їх вчинення. Вважаємо також за необхідне оприлюднення інформації про результати розслідувань та винесення судових рішень, які пов'язані із порушенням виборчого законодавства. Хоча серед науковців тема виборчої системи та її проблематики викликає чималий інтерес, питання кримінально-правової охорони даного явища досліджено недостатньо.

Література

1. Батраченко Т. С. Кримінальна відповідальність за порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2013. 16 с.
2. Колодін Д. О. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію підсумків голосування на виборах та референдумі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2013. 228 с.

3. Колодін Д. О. Кримінальна відповідальність за фальсифікацію підсумків голосування на виборах та референдумі : монографія. Одеса : Юридична література. 2014. 200 с.
4. Ясь А. О. Кримінальна відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (стаття 157 кримінального кодексу України) : дис. канд. юрид. наук. 12.00.08. Нац. акад. прокур. України. Київ, 2015. 210 с.
5. Заворотченко Т. М. Проблеми захисту виборчих прав громадян у контексті побудови громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. С. 55–58. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/33113/1/.pdf>
6. Кострицький В. В. Кримінальна відповідальність за злочини передбачені статтею 157 КК України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2016. Вип. 3. С. 78–87. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:7bhKj7cIoYMJ>
7. Антипов В. І. Кримінально-правова кваліфікація посягань на виборчі та референдні права : навч. посіб. Держ. фіск. служба України, Ун-т держ. фіскал. служби України. Вінниця : Нілан, 2017. 114 с.
8. Парасюк Н. М., Парасюк В. М. Регламентация кримінальної відповідальності за виборчі та референдні злочини: стан законодавчих змін. *Юридичний вісник*. 2017. Вип. 2(43). С. 188–198. https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zJuI_kKx80EJ
9. Гербут Н. Проблемні питання оптимізації виборчої системи України. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Вип. 50. https://iapiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/gerbut_problemni.pdf
10. Бурбій А. В. Кримінально-правова охорона виборчих прав громадян України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Держ. НДІ МВС України. Київ, 2020. 234 с.
11. Зінченко І. О., Шевченко Є. В. Загальна характеристика кримінальних правопорушень проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина (статті 157–184 КК). Кримінальні правопорушення проти виборчих прав громадян (статті 157–160 КК). *Вісник асоціації кримінального права України*. 2020. Вип. 2(14). С. 366–406. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:vGSU568j2oEJ:vakp.nlu.edu.ua/article/view/218751/219460+&cd=8&hl=ru&ct=clnk&gl=mt&client=safar>
12. Ярмоленко О. В. Інформаційне забезпечення виборів: українська практика та європейський досвід : дис. канд. юрид. наук. Нац. універс. «Одес. юрид. академ.». Одеса, 2020. 233 с.
13. Виборчий кодекс України від 19 грудня 2019 року № 396-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>
14. Васильєва О. І., Дейдей Д. М. Шляхи захисту виборчих прав громадян у період місцевих виборів 2020 року. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. Вип. 2. С. 64–69. http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2021/12.pdf
15. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131.
16. Голобутовський Р., Сидоренко А. Юридична відповідальність за порушення виборчого законодавства. *Науковий журнал «Молодий вчений»*. 2021. Вип. 5(93). С. 107–110. <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/579/563>

Анотація

Колодін Д. О. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти виборчої системи в Україні в науковій доктрині останнього десятиліття. – Стаття.

Стаття присвячена огляду наукових досліджень у галузі кримінального права, які стосуються різних питань кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти виборчої системи України. Аналізуються основні аспекти наукових праць, які були представлені науковому загалу протягом останнього десятиріччя. Виборчі права гарантовані громадянам України Основним законом. Також система національного законодавства містить Виборчий кодекс України, ряд Законів України та цілу низку підзаконних нормативно-правових актів. Перелік кримінально караних посягань проти виборчої системи та виборчих (та референдних) прав встановлено нормами КК України.

Основна увага зосередження на фахових роботах кваліфікаційного рівня дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Однак, також проаналізовано ряд монографій та навчальних посібників, які були опубліковані за обраною тематикою. Наука кримінального права містить ряд досліджень, присвячених проблематиці кримінально-правової охорони конституційних прав, де серед іншого, розкриваються аспекти кримінальної відповідальності за посягання на виборчі

права громадян. Так само є ряд робіт, які присвячені окремим вузьким питанням кримінально-правового захисту виборчих прав, наприклад, питання кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборчої кампанії кандидата, політичної партії (блоку), за фальсифікацію підсумків голосування на виборах та референдумі, проблеми кваліфікації посягань на виборчі та референдні прав тощо.

Виборче законодавство досить динамічне, а порушення у сфері виборчого процесу набувають абсолютно нових форм, що вимагає відповідної реакції уповноважених державних органів на відповідні зміни та доцільність запровадження нових інструментів для запобігання порушенням виборчого законодавства, в тому числі засобами кримінального права. Саме в цьому полягає необхідність подальших наукових досліджень у даному напрямку.

Ключові слова: виборча система України, кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, виборче право, наукове дослідження, доктрина кримінального права.

Summary

Kolodin D. O. Criminal liability for criminal offenses against the electoral system in Ukraine in the scientific doctrine of the last decade. – Article.

The article is devoted to the review of scientific studies in the field of criminal law, which relate to various issues of criminal responsibility for criminal offenses against the electoral system of Ukraine. The main aspects of scientific works that were presented to the scientific community during the last decade are analyzed. Voting rights are guaranteed to citizens of Ukraine by the Basic Law. Also, the system of national legislation includes the Election Code of Ukraine, a number of Laws of Ukraine, and a number of bylaws. The list of criminal offenses against the electoral system and electoral (and referendum) rights is established by the norms of the Criminal Code of Ukraine.

The main focus is on professional works of the qualification level of theses for obtaining the scientific degree of candidate of legal sciences. However, a number of monographs and textbooks, which were published on the chosen topic, were also analyzed. The science of criminal law contains a number of studies devoted to the problems of criminal protection of constitutional rights, where, among other things, aspects of criminal liability for encroachment on the electoral rights of citizens are revealed. There are also a number of works that are devoted to certain narrow issues of criminal legal protection of electoral rights, for example, the issue of criminal liability for violation of the procedure for financing the election campaign of a candidate, political party (bloc), for falsifying the results of voting in elections and referendums, problems of qualification of encroachments on electoral and referendum rights, etc.

Electoral legislation is quite dynamic, and violations in the field of the election process are taking on completely new forms, which requires an appropriate reaction of authorized state bodies to relevant changes and the feasibility of introducing new tools to prevent violations of election legislation, including by means of criminal law. This is precisely the need for further scientific research in this direction.

Key words: electoral system of Ukraine, criminal responsibility, criminal offense, electoral law, scientific research, doctrine of criminal law.